

РІЗНОВІКОВА ГРУПА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ

У цьому розділі розкриваємо такі запитання:

- характеристика різновікових груп та особливості їх комплектування: це вимушена необхідність чи перевага задля оптимізації розвитку малюків;
- за якими ознаками і яких дітей можна об'єднувати у різновіковій групі та які об'єднання є небажаними;
- способи забезпечення оптимальної активності кожної вікової підгрупи;
- урахування індивідуальних, вікових, статевих особливостей дітей в організації педагогічної роботи;
- умови успішного функціонування різновікових груп;
- як уникати усереднення можливостей дітей обох вікових підгруп;
- чому не варто вдаватися до змагальності у діяльності дітей.

Що є підставою для комплектування різновікових груп

Останнім часом при комплектуванні вікових груп дошкільних навчальних закладів з'являються такі групи, що об'єднують дітей різного дошкільного віку (від трьох до шести-семи років), що зумовлюється різними обставинами:

- незначна кількість дитячого населення у конкретному селі, селищі, хуторі, що унеможлиблює комплектування окремих вікових груп;
- кількість дітей сьомого року життя, які з різних причин не перейшли до шкільного навчання, є такою, що унеможлиблює комплектування окремої підготовчої до школи групи. Логічне введення таких вихованців до складу групи дітей шостого року життя автоматично надає їй статусу різновікової;
- брак педагогічних кадрів у окремих дошкільних навчальних закладах;

- тимчасова відсутність працівників дошкільних навчальних закладів (відпустка, хвороба тощо);
- тимчасове зменшення кількості дітей на час масових літніх відпусток батьків, на час шкільних канікул (за наявності у сім'ї школяра збільшується тривалість його спілкування з молодшими братами чи сестрами, канікулярний відпочинок дітей-школярів батьки поширюють і на дошкільника);
- мінімізована кількість вихованців у приватних закладах;
- надання послуг дошкільним навчальним закладом відомчого підпорядкування виключно для працівників конкретної організації, підприємства.

Яких дітей можна об'єднати в одній групі

Різновікові групи об'єднують:

- чужих і незнайомих дітей;
- дітей різного віку з однієї сім'ї;
- дітей з однієї родини;
- дітей, сім'ї яких добре знайомі або дружні;
- дітей, що близько проживають (сусіди) і прихильно ставляться один до одного;
- дітей, батьки яких працюють разом, що періодично зводить малюків для участі у святах чи тимчасового перебування на місці батьківської роботи.

Дитина шостого року життя у дошкільному навчальному закладі

Більшість вихованців переходить до шкільного навчання у повні шість років, однак чимало дітей цього віку з різних причин не розпочинають шкільне навчання й лишаються у дошкільних закладах. Позаяк педагогічна робота з дітьми шостого року життя визначається змістом програми старшої групи, то очевидно, що організація життєдіяльності дошкільників шостого

року життя має відбуватися у старшій на рік групі та за складнішою програмою. Однак так звані підготовчі до школи групи майже всюди ліквідовано без вагомих на те причин. То ж вихованцям сьомого року життя доводиться відвідувати ту ж старшу групу, яка інколи називається змішаною. Це не гарантує тим кульком вихованцям, що стануть школярами наступного року, постійного виокремлення їх серед однокласників шостого року життя задля оптимізації всіх форм активності в усіх сферах життєдіяльності.

В організаційному плані під час комплектування найдоцільніше було б виокремити дітей сьомого року життя у самостійну групу, враховуючи кількість дошкільників, територіальне розташування кількох дошкільних начальних закладів. Доцільність такого підходу зумовлена істотними відмінностями в різнобічній характеристиці дітей та змістовим наповненням життєдіяльності вихованців шостого і сьомого років життя, про що йдеться у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі".

Різновікова група: вимушена необхідність чи перевага

Зазвичай, при комплектуванні дошкільників у групи беруть до уваги паспортний вік малюків: на початок навчального року дитині має виповнитися повних три, чотири, п'ять, шість років. Відповідно й група виокремлюється: друга молодша, середня, старша, підготовча до школи група. Однак, Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у СВІТІ" виокремлює у дошкільному дитинстві стадію молодшого (3-5 років) та старшого дошкільного віку (5-6/7) років). Це уможлиблює об'єднання в одній групі дітей різного віку в межах однієї стадії або двох стадій. Не заперечуючи окремих складнощів, розкриваємо переваги функціонування різновікових груп:

- об'єктивується пріоритет морально-духовного розвитку дошкільника над інтелектуальним;
- активно формується досвід спілкування та спільної діяльності дитини з партнерами різного віку;

- поширюється практика відкритості вихователя, що залучає дошкільників до пошуків раціональних способів організації життєдіяльності і старших, і молодших дітей. У такому середовищі малюк навчається жити серед різних людей, розвиваються його здібності до співробітництва, вміння знаходити способи злагодженої діяльності;
- забезпечується природна безперерйна робота механізму особистісного становлення через багатоманітність і варіативність середовища;
- знижується домінування паспортного віку дошкільника;
- ставиться на один рівень значущість паспортного віку (кількість років з моменту народження конкретної дитини) з біологічним (ступінь розвиненості організму: тілобудова, рухова активність, стан здоров'я, витривалість, робота внутрішніх органів та систем, відповідність антропометричним показникам), психічним (розвиток психічних процесів пам'яті, уявлення, уяви, мислення, мовлення, почуттів, уваги, сприймання, волі), соціальним віком (зрілість у виконанні соціальних ролей, вміння спілкуватися з різними людьми);
- потребує від педагога високопрофесійного диференційованого підходу до дітей;
- перебування поруч братів і сестер одомашнює обстановку дошкільного навчального закладу, створює відчуття захищеності, стабільності, спільності інтересів, цінностей.*

*Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук-метод. посіб. /Наук. ред. О.Л.Кононко.- К.: Ред. ж. "Дошкільне виховання", 2003.- С.17-19, 24-26.

Цікаво, що умови родинного виховання визначають поведінку дітей у ДПЗ. У родині, в якій виховуються кілька дітей різного віку, вже ніби то програмується схема взаємодії малюків у дитячому колективі. Особливо це помітно, коли брати і сестри з однієї родини перебувають у одній групі.

Взаємини вже склалися: молодша дитина посувається захищеною, впевненою, спокійною, а старша постійно тримає у полі зору молодшу: чи була хто не образив. Чи добре поїла, чи належно зодягнена для прогулянки. Такий догляд не обтяжує старшу, бо це вже є нормою співжиття у родині. При комплектуванні різновікових груп варто надавати їм ознаку сімейних, що скоротить термін адаптаційного періоду для малюків, забезпечить оптимальний стан їхнього фізичного і психічного здоров'я.

Сприймаймо малюків такими, якими вони прийшли до ДНЗ, радіючи зустрічі і знайомству з кожним. Кожна дитина по-своєму налагоджує взаємодію з партнерами по спілкуванню. Такі вміння вже певною мірою вже сформувалися у малюка поза дошкільним навчальним закладом і вона принесла їх як власне надбання. Яким би не був той досвід, підтримаємо його, зробимо наголос на позитивному і „не помітимо ” негативу. Така наша толерантність допоможе дитині краще адаптуватися до нового оточення. Тож сприймаймо малюків такими, якими вони прийшли до дитячого колективу, радіючи зустрічі на знайомстві з кожним. Новачок теж сторожко приглядається до інших дітей, до дорослих, визначаючи своє місце й поведінку в незнайомому середовищі. Чим молодші діти, тим менше у них умінь і навичок взаємодії, проте досить часто головною причиною, що заважає налагодженню контактів, є не вік, а недостатній соціальний досвід або педагогічна занедбаність, несприятливі умови виховання у сім'ї. Різновікова група у такому випадку може сприяти у набутті потрібного соціального досвіду, оскільки вихованці щодня спостерігають приклади позитивної взаємодії. Особливо виграють молодші дошкільники. Завдання ж вихователя – визначити домірність участі у спільній діяльності молодших і старших дошкільнят та забезпечення для кожного з підопічних оптимальний вияв активності відповідно до віку.

Небажаними є такі різновікові об'єднання дітей:

- раннього і дошкільного віку (малюки потребують значно тривалішого і ретельнішого побутового, гігієнічного догляду; існують значні

відмінності щодо тривалості денного сну, прогулянки тощо; наявні суттєві відмінності обладнання туалетних кімнат, ігрових майданчиків, підбору ігрового матеріалу);

- за спеціальними чи загальними здібностями (схильність до ігор на комп'ютері, інтерес до іноземних мов, ранні вміння читати, обізнаність у окремій сфері життя тощо);
- за статевою ознакою.

***Правильна організація діяльності дітей у різновіковій групі –
важлива умова досягнення поставленої мети***

Тематика багатьох ігор, що в дошкільному дитинстві стали класичними (лікарня, сім'я, дитячий садок, поліклініка та ін.) дає особливо цінний виховний ефект саме в різновіковій групі. Тут збігаються інтереси дошкільнят різного віку. Так, роль батька, лікаря, вихователя беруть на себе старші діти, а молодші виступають у ролі дитини, пацієнта, вихованця. Звичайно, „захворіти” може і ведмедик, „годувати” можна і зайчика, розважати можна й ляльку, та коли старший дошкільник у ролі мами чи тата турбується про своє маля (дитину молодшої підгрупи), то за таких умов він відповідальніше виконує обрану роль, проявляє більше ніжності, лагідності, турботливості, аніж до ляльки чи ведмедика. „Вихователь” охочіше навчає малого співати нову пісеньку, бо той справді її не знає і вчиться разом зі старшим. А меншим дітям цікавіше гратися зі старшими, авторитет яким вони визнають, прагнуть бути схожими на них у вправності, обізнаності, швидкості, кмітливості тощо.

Вихователь може спеціально зі старшими розучити примовки, забавлянки, пестушки, до різних режимних моментів чи станів дитини (умивання, купання, попадання порошинки у око, „нападу” гикавки, вередування, відмова від їжі тощо) та використати у спілкуванні з молодшими. Можна також навчити старших прийомів робити з малятами: як

пояснювати, щоб було зрозуміло; допомагати, не командувати молодшими і водночас бути вимогливими, не виконуючи за них те, що вони здатні зробити самостійно.

До правил ігор для різновікової групи варто вносити елементи новизни: великий гусак бере під своє крило меншого, щоб врятувати від вовка, що наздоганяє, а той, за новими правилами, не повинен хапати маленьке гусеня, яке самотнє, залишилося без опіки.

Для організації ігор-драматизацій варто добирати такі твори, в яких за сюжетом могли б взаємодіяти діти обох вікових підгруп: у казці „Коза і семеро козенят мама-Коза піклується про свою малечу; у казці „Котик і Півник” Лисиця живе у нірці з лисенятами, які ще не такі хитрі та обережні. Тому й попалися на Котикову пісеньку. Старші діти можуть брати на себе активніші. Динамічніші робі та взаємодіяти з молодшими. Проте треба надавати можливість проводити ігри-драматизації і в підгрупах однолітків, де всі виступають на рівних.

Урахування інтересів та можливостей дітей – відправна точка для педагогічних впливів. Пропонуємо кілька форм і прийомів організації педагогічної роботи:

- *послідовна* (для кожної вікової групи виокремлено і розведено в часі організацію та проведення певного фрагменту життєдіяльності. Завершивши роботу з однією групою вихованців, педагог переходить до іншої. Застерігаємо від дублювання змісту й форм роботи, якщо навіть вона проводилася для кожної вікової підгрупи окремо. Такий підхід не тільки не розвивальний, а статичний, а подекуди й гальмівний. Кожна вікова підгрупа потребує свого змісту роботи, навіть за умови використання подібної форми організації);
- починають діяльність старші діти, а через якийсь час залучаються і молодші);

- *одночасна* (дві групи з двома педагогами, або з педагогом і помічником вихователя, або одна з підгруп самостійно розпочинають фрагмент діяльності та одночасно чи майже одночасно закінчують. Зміст, форми, послідовність і способи використання ігрового, дидактичного матеріалів, посібників – однакові у використанні. Зауважимо, педагог має майстерно варіювати, комбінувати види діяльності задля збереження інтересу кожної дитини кожної підгрупи до колективної мети та способів її досягнення. До цієї форми організації не варто вдаватися часто, щоб зберегти й реалізувати право кожної дитини на вільну нерегламентовану діяльність);
- *паралельна* (кожна підгрупа дітей одночасно, проте одна від одної, залучена до різних видів діяльності з різним змістом. Форма, послідовність і способи використання ігрового, дидактичного матеріалів, посібників – різні. Заверше свою діяльність кожна підгрупа в різний час);
- *послідовно-одночасна* форма організації поєднує в собі елементи послідовної та одночасної форми (починають старші, а через деякий час залучаються й молодші. Передбачається планування та реалізація для двох підгруп однієї теми або близьких чи дотичних тем);
- *одночасно послідовна* теж поєднує в собі елементи в собі одночасної та послідовної форми (починають діяльність водночас молодші й старші діти, а через якийсь час молодші завершують або переривають діяльність, а старші – продовжують. Щодо визначення тематики, то вона аналогічна послідовно-одночасній формі);
- *тематично об'єднана* (тематично однакова діяльність дошкільників, але з різними програмовими завданнями для вікових груп, що може час від часу переплітатися);

- за Белл-Ланкастерською системою (показ, пояснення чи зразок якоїсь дії подає молодшим старша дитина, яка діє найвправніше).*

Перелік запропонованих форм організації педагогічної роботи не виключає їх комбінування, доповнення на розсуд вихователя.

Для регулювання фізичного навантаження дітей кожної вікової підгрупи доцільно застосовувати „плямувальні знаки” (фішки, наголовники, значки-малюнки). Наприклад, не руйнуючи темпо-ритмічного малюнка музичного супроводу під час рухливої чи музично-дидактичної гри, можна для зменшення навантаження на молодших запропонувати: „Сонечка”, сідайте на галявину, привітайтеся з квітами й травами, а „жучки” – летіть далі до лісу”.

Забезпечення цікавої і корисної активності дітей кожної вікової підгрупи і кожної дитини

Пасивність, зокрема у грі, може призвести до гальмування розвитку взаємин, погіршення емоційного стану. Можливі причини:

- малюкові не вистачає інформації, знань для розвитку сюжету гри, до якої його залучили старші;
- бракує потрібного досвіду, вражень про об’єкт;
- недостатній соціальний досвід взаємодії в угрупованнях
- різний рівень прихильності дітей одне до одного.

Виявивши причину, знайдемо й шляхи до її усунення.

*Гончаренко С.У. Український педагогічний словник.- К.: Либідь, 1997.- С.38

Миттєвий одноосібний вибір сюжету гри, стрімкий розподіл ролей кількома старшими дошкільниками, хаотичний чи випадковий підбір атрибутів, матеріалів, іграшок може призвести до непорозуміння, коли один партнер чогось не вміє, чогось не розуміє, про щось не знає, а інший вважає,

це розуміння, знання, вміння необхідні і ними володіє інший такою ж мірою. Старша дитина більш обізнана, значно вправніша, мобільніша, ніж малюк, а об'єднання їх у спільній діяльності як рівних, без врахування цього чинника, наражає якщо не на конфлікт, то на роздратування, невдоволення одного чи й обох партнерів. Динамічні ролі не по силі млявій, неуважній, вайлуватій дитині. Вона почуватиме себе у програші поруч із стрімким, непосидючим, вертким партнером, що береться за все й відразу. Роль, що вимагає прояви витримки, ініціативи, ризику, сміливості, а той героїзму (за сюжетом) може викликати захват у хлопчика і мало зацікавити дівчинку, бо позбавляє її можливості проявити м'якість, пестливість, ніжність, турботливість чи інші жіночі якості.

Доцільно обирати ігри, розподіляти ролі, добирати атрибути, іграшки, узгоджуючи бажання й можливості всіх малюків. Компроміси можливі, однак вони не повинні спричиняти негативу, пригніченості жодного дошкільника, бо гра чи інша діяльність покликані розвивати, поступально вивищувати особистість у освоєнні нею життєвого простору, набутті досвіду, пізнанні себе серед людей. Припускаємо, що діяльність зайшла в глухий кут або провокує вибухнути конфліктом, невдоволенням. Переключіть вихованців на іншу діяльність, щоб дати час влягтися негативним емоціям. Увага педагога торкнеться тих причин, що спровокували подібну ситуацію, а це вже є завданнями для професіонала. Майстерність педагога полягає в тому, щоб не зачепити гідності жодного дошкільника.

Якщо причиною став брак інформації малюка щодо повноти й досконалості його дії у конкретній ролі, то доречно у інший час і у різних формах заповнити цю прогалину через спостереження, бесіду, читання художньої літератури, розглядання ілюстрацій тощо. Коли ж вправність, мобільність старшої дитини значно перевищує спроможність малюка, то доцільно не зближувати їхні можливості, аби уникнути зіставлення, елементів змагальності та не дати відчути одному зверхність, самовдоволення, а іншому – прикрість. Важливо викликати у старшої дитини

готовність допомогти, показати, розповісти, щоб така опіка, викликала впевненості та відчуття захищеності у малюка.

Завважимо, що неприпустимо вимагати від старших дітей постійного перебування з молодшими, обов'язковості організації ігор та інших видів діяльності з врахуванням їхніх потреб, безперервної опіки над малюками. Старші мають реалізувати своє право на складні ігрові сюжети, різноманітну тематику бесід, вибір художньої літератури, театралізованої діяльності. Спілкування та інші види діяльності у товаристві однолітків дають можливість кожному дошкільнику проявити свої можливості, здібності, орієнтуючись нас свої вподобання та досягнення інших.

Чому не варто вдаватися до змагальності у діяльності дітей

Нерідко педагоги вдаються до ігор чи ігрових вправ змагального характеру. Це дає можливість побачити відмінність між дітьми, їхню здатність до оперативності у пошуках і знаходженні правильної відповіді чи виконання якогось іншого завдання, завбачує радість виграшу команди чи окремого малюка. Розгляньмо подібну ситуацію під іншим кутом зору. За рівнем розвитку фізичного, психічного, інтелектуального, емоційного двох однакових дітей знайти важко. Тим і неповторна кожна особистість, що наділена відмінними від інших якостями, проявами, особливостями. Якщо так, то чи маємо право на зіставлення і визначення того, хто швидше дійшов до фінішу і, на нашу думку, потребує нагородження. Щоб ствердно відповісти на це, на нашу думку, варто знайти відповідь й на низку інших запитань:

- Чи ставив вихователь за мету обрахування особистих зусиль кожного малюка і команди?
- На яких вагах урівноважувалися фізичні, емоційні, інтелектуальні, вольові зусилля кожного?
- Чи аналізував засоби досягнення мети?
- Чи прогнозував емоційний стан тих, хто програв?

- Чи передбачив поведінку й ставлення переможців до переможених
- Чи аналізувалися засоби й способи досягнення мети (раціональність, самостійність, перетворювальна активність, трансформування власного досвіду, творчість; репродукування, випадковість, вгадування, запозичення, шаблонність)?

Що підказали вам відповіді на ці запитання? Можливо варто дещо змінити педагогічні підходи до виховання?

Чи вміють гідно вигравати й програвати не тільки малюки, а й дорослі? Коли йдеться про різновікову групу, вважаємо, що командний виграш чи програш може накласти небажаний негативний відтінок на взаємини між дітьми: нарікання старших на уповільненість, вайлуватість, недостатню гнучкість, мобільність молодших, виправдання програшу наявність у команді більшої кількості молодших дітей чи дівчаток (хлопчиків) у підгрупі ровесників. Молодші почуваються винуватцями, зайвими, хоч і не зовсім розуміють, в чому їхня провина. Якщо ж елементи змагальності запроваджуються у підгрупі дітей одного віку, то унеможливорює розвивальність цього підходу статева відмінність. Змагальність індивідуального мовленнєвого характеру (хто більше згадає слів-ознак сезону, приказок про рослини, загадок про тварин, хто швидше віднайде на картині об'єкти, що зображено художником лише частково тощо) незмінно висуває на передній план дівчаток, які частіше від хлопчиків досягають успіху, а змагальність у проявах фізичних якостей успішнішими робить хлопчиків. Нерідко виникають неприязнь, сльози, протистояння, агресивність. Подібні негативні прояви не локалізуються тільки у межах ігор, вправ, а можуть поширюватися й на взаємини в реальному повсякденному житті.

Сподіваємося, Ви дійшли висновку, що, дбаючи про особистісне зростання дошкільника, варто оцінювати не стільки кінцевий результат, скільки те, яких зусиль це вартувало малюкові.*

***Чому варто уникати усереднення можливостей
дітей обох вікових підгруп***

У такому підході криється небезпека: старші діти у такому разі можуть не повністю реалізувати свої можливості, а молодші – частково використати набутий досвід, а частково на власний розсуд спростити складне для них завдання чи неправильно, спотворено сприйняти інформацію.

Виник конфлікт між старшими і молодшими дітьми.

Яка роль педагога?

Вихователів не варто брати на себе роль судді, арбітра. Задовольняючи якусь одну конфліктуючу сторону осудом чи схваленням, заборонаю чи дозволом, ви неодмінно пригнічуєте іншу. У старших дошкільників не тільки більший соціальний досвід, а й краще розвинені і мовленнєві та не мовленнєві комунікативні засоби. Молодша ж дитина більше вдається до емоційних проявів, аніж до аргументованих пояснень. Старших може образити поблажливість з боку дорослого. Майстерність педагога в тому й полягає, щоб підштовхнути до порозуміння, примирення, поступливості, самих учасників конфліктної ситуації, викликати співчуття до безпорадного, хоч і галасливого малюка, інтерес до складної дії старшої дитини, яка здатна поступитися, навчити. Така позиція педагога потребує, звичайно, більше часу, аніж суддівська. Інколи варто штучно створювати ситуації, коли дитині треба вибрати вчинок, слово. Цікавими і не завжди простим для дитини є аналіз складних ситуацій: хто винен? Кому потрібна моя допомога? Хто допоможе мені? Чи допоможе хтось інший чи тільки я маю це зробити?

Завдання педагога – залагодити конфлікт, пом'якшити його вплив на настрої дітей, використати його для розвитку соціального інтелекту малят, набуття позитивного досвіду.

*Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб./Наук. ред О.Л.Кононко.- К.: Ред. ж. "Дошкільне виховання", 2003. - С. 63-64.